

ARMONIA CONTRARIILOR CA ARGUMENT ÎN FAVOAREA CREAȚIEI, LA SFINȚII CAPADOCIENI

Drd. Cristian Florin BUTE,
Universitatea „Ovidius” din Constanța,
ROMÂNIA
Email: ioanbute2@gmail.com

Abstract

The Cappadocian Fathers meet the method of modern science when they base their arguments on logical reasoning and empirical observation, as is the case with observations regarding the struggle of opposites in the world. The balance of the coexistence of opposites in the same space and time could not be the result of chance or hazard, but could only be given by a cause producing and sustaining this balance, that is, by the Creator. Saint Gregory of Nyssa, in the addition of the coexistence of opposites, also notes that the fundamental elements, i.e. fire, air, water, earth, are equipped not only with specific properties, but also with properties of interconnectedness to the other elements, being eo ipso connecting elements between opposites or extremes, like heaven and earth. In the logic of this patristic argument it is an obvious similarity with that "anthropic principle" asserted in the philosophy of science. In cappadocian thought, all elements of nature, whether fundamental, inanimate or living, are, in their very properties, endowed with the most suitable dosage and measure for interconnectedness and to form an orderly and balanced cosmos.

Keywords: harmony of opposites, fundamentals, reason, Revelation, modern science, anthropic principle

PUNEREA PROBLEMEI SUB ASPECT LOGICO-FILOSOFIC

Universul este alcătuit din contrarii mereu în luptă, dar care, totuși, coexistă într-un echilibru global stabil. Această susținere a echilibrului lumii în ciuda contrariilor trebuie să aibă drept cauză un Creator transcendent.

Este, poate, unul din cele mai cu greutate argumente patristice în favoarea caracterului creat al lumii. Astfel că și astăzi poate trezi mirarea filosofică și clătina convingerile materialiste, mai ales că se brodează bine în țesătura rezultatelor științei, dar el însuși nu poate fi rezolvat exclusiv cu mijloace sau metode științifice. Totuși, profunzimea acestui argument este nespuse de mult mai rezonabilă pentru gândirea logică decât materialismul și arată ideea Creației consistentă atât cu experiența umană, cât și cu rațiunea și legile rațiunii.

Pe scurt, acest argument pleacă de la observația că până și în cel mai profund și mai ascuns ungher al universului, există elemente separate opuse sau contrare care, totuși, rămân în armonie prin respectarea unor legi fixe. Și astfel, cele contrare, deși ubicue, nu se nimicesc una pe alta, ci contribuie surprinzător la armonia întregului. Și cum s-ar fi putut aceasta întâmpla fără o forță ordonatoare a universului în întregul lui, de la început până la sfârșit, atât în timp, cât și în spațiu?

Cum poate hazardul orb, totuna cu inexistența ordinii, să producă ordine? A spune că inexistența ordinii poate produce ordine e ca și cum ai spune că „inexistentul poate produce ceva

existent”¹, fiindcă elementele contrare, precum potrivnicia manifestă a focului față de apă, a căldurii față de răceală, a umezelii față de uscăciune, a densității pământului față de raritatea aerului, nu se pot cauza reciproc (unele pe altele). Deși „în natură există o adevărată luptă a contrariilor”², această luptă nu duce la nimicirea reciprocă a lor, ci la coexistență și armonie. În sensul acesta putem distinge două întrebări asupra naturii: i) cum au fost aduse la existență cele contrarii ? și ii) cum persistă permanent în armonie și fără nimicirea reciprocă?

1. ARMONIA CONTRARIILOR ÎN LUME – SEMN AL EXISTENȚEI LUI DUMNEZEU

Cu alte cuvinte, asupra armoniei contrariilor ce constituie universul răsare firesc întrebarea dublă: a creării și a conservării lor. Impulsul de a pune o astfel de întrebare se află în cuvintele Sfântului Grigorie de Nyssa: „După cum nu pot spune că una din aceste calități contrare întreține pe cea opusă ei, de pildă prin arderea unor materii grele s-ar spori raritatea aerului, în schimb densitatea pământului nu ar produce raritatea văzduhului [...], prin toate acestea nu vreau să trag concluzia că fiecare din aceste elemente se cauzează reciproc unul pe altul și nici că inexistentul ar putea produce ceva existent.”³

O ilustrare intuitivă a felului cum s-ar putea nimici reciproc elementele contrare se poate găsi în lupta între fiarele sălbatice sau între foc și apă. Conform concepției antice despre cele patru elemente care compun toate existențele materiale, adică pământul, apa, aerul și focul, tocmai omniprezența lor și conservarea celor contrare (ca focul și apa) în armonie este un argument că numai prin ele însele sau prin întâmplare această armonie a ordinii universale (alcătuite din contrarii) nu ar fi fost posibilă. Căci experiența noastră ne spune că cele contrare se nimicesc.

„Dacă puterea fiecărei stihii ar fi fost cu acel scop vădit în fiecare, ca să distrugă pe cea contrară ei, atunci n-ar putea exista nici una, nici cealaltă. Dar, deși experiența confirmă că această putere de distrugere reciprocă este egală, totuși puterea celui mai tare produce primejdie celui învins.”⁴ Desigur că astăzi concepția despre cele patru elemente esențiale (foc, aer, pământ, apă) din care se credea a fi compus universul este demult perimată, dar, totuși, puterea argumentului armoniei contrariilor rămâne. Căci și astăzi, deși altfel arată descrierea celor contrare sau opuse, contrarii există în univers. De pildă, orice material este compus din molecule, care sunt compuse din atomi, iar în atomi electronii și neutronii au sarcini electrice diferite, fără ca atracția dintre ele să producă alipirea lor sau nimicirea structurii atomice. De asemenea, tot patru sunt cele patru forțe fundamentale afirmate de către știința modernă: forța tare, forța slabă, forța gravitațională și forța electromagnetică. Încă și în ce privește teoriile fizicii moderne întâlnim un paradox al armoniei celor opuse: starea particulelor elementare poate fi descrisă și sub formă cuantică și ondulatorie. Fotonul este și undă și cuantă în același timp. Iar experimentul Einstein-Podolski-Rosen arată că la un nivel al lumii cuantice principiul cauzalității și principiul separabilității nu pot fi valide simultan. Teoria stringurilor și tainele dincolo de ea și de particulele elementare, dar și misterul unor legi fundamentale cum e cea a gravitației, împreună cu alte fapte neștiute de știință despre originea universului par să confirme cuvântul că nu „cunoaștem natura existențelor”⁵ (Sfântului Vasile cel Mare).

Argumentul armoniei contrariilor nu este unul științific, în sensul paradigmei științei pozitive, dar, intuitiv, are consistență cu experiența noastră zilnică, de vreme ce toți știm ce greu e să împaci cele contrare. Și cum să rămână ele de la sine într-un întreg într-o funcționalitate autonomă? Deși inițial se referea la compoziția probabilă a cerului fizic, argumentul Sfântului Vasile poate fi temei și pentru o nouă aplicare a sa la cunoașterea de azi: „Cele compuse cu greu se pot menține într-o singură mișcare continuă, pentru că elementul care are o singură mișcare nu se poate acorda și nici nu se

¹ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Cuvânt apologetic la Hexaemeron către fratele său Petru*, în col. „Părinți și Scriitori Bisericești” („PSB”), vol. 30. București: Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (I.B.M.B.O.R.), 1998, p. 109.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Hexaemeron*, I, XI, în col. „PSB”, vol. 17. București: Ed. I.B.M.B.O.R., 1986, p. 83.

poate împăca cu toate celelalte elemente, care au mișcări contrarii; dimpotrivă, elementul care are însușirea de a fi ușor este vrăjmaș elementului care are însușirea de a fi greu [...]; iar tendința elementelor de a se îndrepta în direcții contrare duce la distrugerea corpului compus din acele elemente. Tot ceea ce este unit silnic și împotriva firii se menține puțină vreme; iar aceasta, forțat și cu greutate; dar se descompune repede în elementele din care a fost compus, întorcându-se fiecare din cele ce au fost unite la locul său propriu.”⁶

Ni se prezintă nu doar o teorie filosofică, ci și un argument scos din observația empirică, anume din aceea că obținerea unirii celor contrare e totdeauna greu de realizat, căci tendința oricărei astfel de unități este de a se descompune, deci trebuie o forță care să le aducă și să le mențină în unitate. E aici un argument parcă extras dintr-un articol științific modern prin care am putea argumenta împotriva darwinismului că aceleași forțe ale naturii care ar fi produs, chipurile, prima celulă (prezumptivă) sunt și cele care ar putea nimici imediat ceea ce au creat, căci dacă întâmplarea ar putea produce o celulă primitivă (care să se poată și duplica printr-un program propriu!), ea trebuie și conservată un timp în forma ei plâpândă și incipientă, adică păstrată în viață într-un mediu dominat de forțe oarbe, contrare una alteia și ostile vieții firave.

Ceea ce este un pisc greu de surmontat de darwinism, care de 170 de ani de la punere în circulație nu a dovedit principiile sale fundamentale, dintre care unul este și apariția celulei primordiale din materie nevie (sau prima celulă, socotită cea mai rudimentară). Și până acum se poate afirma că „nimic din cele contrarii nu vine de la contrariul său”⁷. Totuși, apa, oarecum împotriva naturii ei grele plutește în văzduh, sub formă de aburi, „pe aripile vânturilor”, iar „focul, deși este de natură eterică, se leagă atât de strâns cu pământul, încât el face să se încălzească până la o mare adâncime. Vezi, iarăși, cum umezeala, deși este de o singură natură, odrăsește tot felul de plante diferite, pătrunzând în părțile cele mai dedesubt ale pământului, cum trebuie.”⁸

Sfântul Grigorie voia să arate că „nici stihiiile cele neamestecate și necompușe după însușirile lor particulare nu se împotrivesc unele altora, nici nu se nimicesc unele pe altele, fiindcă s-au amestecat întreolaltă chiar și însușirile lor”⁹. Mai mult, toate cele văzute au fost produse și sunt ocărnuite deopotrivă prin mișcare (κίνησις) și prin staționare (στάσις)¹⁰.

Astfel, e îndrituită întrebarea: cui se datorează amestecarea în măsura cea mai potrivită și dozarea calităților și ingredientelor care compun o lume locuibilă? (Ceea ce se regăsește, într-un chip asemănător, în ideea de bază a ceea ce azi oamenii de știință numesc principiul antropic.)

„Încă fiind amestecată umezeala cu calități pământești, oare cui altcuiva dacă nu puterii și înțelepciunii dumnezeiești se datorează atât «dozarea» pământului cu astfel de calități încât să elimine deodată din toate părțilele atât primejdia învârtoșării, cât și cea a unei umezeli neobișnuite cât să despartă și să adune la un loc apa împrăștiată prin peșterile pământului și prea umflată în pământ?”¹¹

Lumea pe care o vede Sfântul Grigorie de Nyssa este alcătuită ierarhic. Sau așa reiese din diviziunile ființelor. Astfel, creația este împărțită în ființe inteligibile și ființe sensibile. Ființele sensibile sunt împărțite în ființe vii și ființe fără viață. Ființele vii sunt împărțite în ființe simțitoare (senzoriale) și nesimțitoare (vegetative), iar, în cele din urmă, ființele simțitoare se împart în raționale și iraționale.¹² Iar prin tensiunea dintre mișcare (κίνησις) și odihnă sau staționare (στάσις) este păstrată fiecare creatură în ordinea și limitele ei¹³. Și deși pare o luptă între proprietățile opuse ale

⁶ *Ibidem*, p. 82.

⁷ *Ibidem*, II, IV, p. 90.

⁸ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Dialogul despre suflet și înviere*, în col. „PSB”. vol. 30, p. 353.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre facerea omului*, I, în col. „PSB”, vol. 30, p. 18.

¹¹ *Idem*, *Cuvânt apologetic la Hexaemeron către fratele său Petru*, în col. „PSB”, vol. 30, p. 108.

¹² *Idem*, *Despre facerea omului*, VIII, pp. 27-30.

¹³ *Ibidem*, p. 18. Vezi și *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*, edited by Lucas Francisco Mateo-Seco and Giulio Maspero. Leiden-Boston: Brill, 2010, p. 178. Deși gândirea tradițională antică era că universul este infinit, totuși știința modernă a descoperit în secolul XX ceea ce afirmase și Sfânta Scriptură cu mii de ani înainte,

naturilor, „toate lucrurile ce apar în lume stau în dependență reciprocă și echilibru”¹⁴, încât și cele opuse „totuși în sinea lor se află în armonie”¹⁵.

Astfel, cerul și pământul sunt două extreme care se află totuși în „coeziune” prin elementele de legătură dintre ele, compuse din elementele fundamentale: foc, aer, apă, pământ. Fiecare dintre aceste elemente este înzestrat, pe lângă proprietăți specifice care îl individualizează, și cu proprietăți care îl fac înrudit cu alte elemente ale naturii și îl ajută la conectarea cu acestea. Ca de pildă, după cum reiese din scrisul Sfântului Grigorie de Nyssa, aerul deține mobilitatea și subtilitatea focului, dar nu-i nici permanent nemișcat și nici mereu static, ceea ce îl face să fie graniță și element de legătură pentru celelalte stihii. De asemenea, lichidele se comportă asemănător aerului prin fluiditatea și nestatornicia lor, dar prin aceste calități se înrudesesc și cu ființele însuflețite (care, de altfel, sunt compuse în mare parte din apă), pe care le ajută și prin aceea „că transformă forța gravitațională în una motrice”¹⁶. Totodată, lichidele, fiind grele și trăgând în jos, se înrudesesc și cu pământul. Astfel că „opusele extreme ale naturii se ating și se împacă întreolaltă tocmai datorită elementelor intermediare”¹⁷.

Sfântul Grigorie de Nyssa desfășoară o viziune globală asupra lumii, nu o fragmentare a sensurilor ei în sens științific, ci observă prezența principiului echilibrului celor opuse sau al conectivității extremelor la toate nivelele fundamentale ale realității fizice.

Scrutând vasta diversitate a țesăturii armonice a universului, se poate conchide că „stihiiile, deși sunt opuse una alteia, prin firea lor, totuși se împletesc toate într-o comuniune în vederea aceluiași scop, ajutând fiecare în parte, cu puterea lor, la dăinuirea întregului.”¹⁸

Iar faptul că armonia întregului se păstrează chiar și în mijlocul (și în ciuda) tuturor calamităților și dezastrelor care au bătuit-o este un indiciu în plus că există un sistem de conducere al lumii prin care nu doar a fost creată, dar este și susținută în existență și de la care are un sens final. Astfel, creația este, la Sfinții Capadocieni, unită cu teleologia. Și, de asemenea, rațiunea naturală este, la ei, unită cu Revelația, ca având amândouă același Izvor transcendent.

CONCLUZIE

Rațiunea face experiența că, în ciuda calamităților¹⁹ de tot soiul, armonia lumii rezistă; prin Revelație știm că moartea a fost lăsată asupra naturii umane printr-o iconomie a Providenței, spre un scop final mai bun pentru om. Astfel că, în ciuda faptului că în realitatea concretă nu se observă doar ordine și armonie, ci și moarte și „ceva mișcare dezordonată și neregulată sau ceva curent necălăuzit, ceva iraționalitate a universului”²⁰, care pe unii i-ar face să creadă că această lume s-a zămislit din „întâmplare”²¹ (*to automaton*), totuși cei care înțeleg „filosofia înaltă” pot cuvânta despre „iconomia divină ascunsă în dezastre”²², după cum rostea Sfânta Macrina, care găsea astfel motiv să nu se lase biruită de durere după moartea fratelui său. Căci, după cum afirmă și Sfântul Grigorie de Nyssa, „în desăvârșirea înțelepciunii Sale, Dumnezeu știe să se folosească și de rău pentru promovarea binelui”²³.

anume că universul trebuie „în mod necesar să fie finit” (Albert Einstein, *Teoria relativității pe înțelesul tuturor*. București: Ed. Humanitas, 2011, p. 112.) Ceea ce arată că materia nu e nici înfiinită, nici veșnică, deci trebuie să aibă o cauză transcendentă.

¹⁴ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Despre facerea omului*, I, p. 19.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Idem, *Dialogul despre suflet și înviere*, p. 351.

¹⁹ Gregorius Nazianzenus, *Orationes*, 16, 5, apud Jaroslav Pelikan, *Cristianity and Classical Culture. The Metamorphosis of Natural Theology in the Christian Encounter with Hellenism*. Yale University Press, 1993, p. 162.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² Sfântul Grigorie de Nyssa, *Viața Sfintei Macrina*, apud Jaroslav Pelikan, *op. cit.*, p. 161.

²³ Idem, *Despre pruncii morți prematur, către Hierios*, în col. „PSB”, vol. 30, p. 426.

Ceea ce înseamnă că nu numai din lupta și armonia contrariilor fizice, ci până și din lupta contrariilor de ordin moral (bine și rău) omul poate avea de câștigat spre înțeleptirea pedagogică, spre curățirea de patimi și spre o mai profundă conștiință a prezenței proniciei divine în lume.

BIBLIOGRAFIE

- [1] *** *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*, edited by Lucas Francisco Mateo-Seco and Giulio Maspero. Leiden-Boston: Brill, 2010.
- [2] Einstein, Albert. *Teoria relativității pe înțelesul tuturor*. București: Ed. Humanitas, 2011.
- [3] Pelikan, Jaroslav. *Cristianity and Classical Culture. The Metamorphosis of Natural Theology in the Christian Encounter with Hellenism*. Yale University Press, 1993.
- [4] Sfântul Grigorie de Nyssa. *Cuvânt apologetic la Hexaemeron către fratele său Petru*, în col. „Părinți și Scriitori Bisericești” („PSB”), vol. 30. București: Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române (I.B.M.B.O.R.), 1998.
- [5] Sfântul Grigorie de Nyssa. *Cuvânt apologetic la Hexaemeron către fratele său Petru*, în col. „PSB”, vol. 30.
- [6] Sfântul Grigorie de Nyssa. *Despre facerea omului*, I, în col. „PSB”, vol. 30.
- [7] Sfântul Grigorie de Nyssa. *Despre pruncii morți prematur, către Hierios*, în col. „PSB”, vol. 30, p. 426.
- [8] Sfântul Grigorie de Nyssa. *Dialogul despre suflet și înviere*, în col. „PSB”. vol. 30.
- [9] Sfântul Vasile cel Mare, *Hexaemeron*, în col. „PSB”, vol. 17. București: Ed. I.B.M.B.O.R., 1986.